

Unkarin "illiberaali demokratia" ja politiikan luottoluokittajat

HEINO NYSSÖNEN JA GÁBOR SZABÓ

ABSTRACT
Hungary's "Illiberal Democracy" and Credit Rating of Politics

In this article we analyse recent Hungarian politics and relate it to current crises in Europe. Because of its behaviour and criticism of liberal democracy, a EU country makes an interesting case to study democracy. Our approach evaluates Hungary in general, and particularly concentrates on Prime Minister Viktor Orbán's recent speech on "illiberal democracy". At first we discuss naming and a phenomenon, which we call "a suffix democracy". Next we relate Hungary to credit rating of politics i.e. measurements of the British Democracy Index. As a counter concept, we study liberalism and its history in Hungary, analyse Orbán's speech closer, and relate Hungary in the European context. Here the post-2010 controversy is understood as a power struggle between the EU and a member state: the EU has, indeed, put a pressure on Hungary but to promote democratic reforms in its own member state. According to our hypothesis Hungary's domestic politics had been in crisis already before the global 2008, but since then the economy argument was used to support government's own methods. By the help of the concepts of crisis and illiberal democracy the Fidesz-KDNP government is watering down its EU critics and narrowing democracy.

Jean-Claude Junckerin usein lainatut sanat "Me kylä tiedämme, mitä pitäisi tehdä, mutta emme tiedä miten tulisimme uudelleen valituiksi niin tehtyämme" vähättelevät demokratian mahdollisuuksia¹. Yhtäältä mukana on pelko radikaalien toimenpiteiden epäsuosiosta ja toisaalta kansan äänestämisestä "väärin". Esimerkkejä on lukuisia, yhtenä Suomenkin mediassa esiintyneet pelot ennen Kreikan alkuvuoden 2015 parlamenttivaaleja.² Tämä artikkeli keskittyy Unkariin, jossa viimeisten viiden vuoden aikana on tehty kenties Kreikkaakin radikaalimmat poliittiset johtopäätökset kriisin sisällöstä ja seurauksista. Keskiössä on Unkarin sisäpolitiikka, joka kuitenkin liittyy myös globaaliin ja eurooppalaiseen kriisiin³.

Tutkimuskirjallisuudessa ja poliittisissa puheenvuoroissa on viitattu Unkarin ongelmiin ja epäilty Unkarin johdon ja kansallissradikaalin oikeiston vievän maata kohti autoritääristä hallintoa (vrt. Ágh 2012; Bozóki 2012; Butler 2007; Krugman 2012). Sen sijaan yhteys talouskriisiin ja sen poliittiseen hyväksikäyttöön ovat jääneet vähemmälle huomiolle – Un-

karin tapauksessa esimerkiksi täysin uuden perustuslain säätämiseen. Tarkoituksemme on osoittaa, että kriisillä on ollut myös muita, demokratiaan liittyviä ulottuvuuksia, joita hallitus on käyttänyt edistääkseen omia valtopoliittisia pyrkimyksiään. Yhtäältä keskustelu on kulminoitunut liberaalin demokratian kritiikkiin ja toisaalta kysymyksiin demokratian laadusta ja määrästä sekä kansalaisvapauksista, tiedonvälityksestä että perustuslain roolista yleensä. Kesällä 2014 maailmalla ihmetystä herätti pääministeri Viktor Orbánin puhe, jossa hän toi poliittisen järjestelmän esikuvaksi käsitteen illiberaali, epäliberaali demokratia⁴. Hypoteesimme on, että kriisiin ja illiberaalin demokratian käsitteillä Unkarin poliittinen johto kaventaa demokratiaa ja vesittää maahan kohdistettua kritiikkiä. Väitämme, että eurooppalaisessa keskustelussa Kreikan varjoon on jäänyt se, kuinka kriisi on ulottunut myös talouden ja euroalueen ulkopuolelle. Utta on myös se, että talouteen liittynyt Euroopan unionin painostus yhdistyi vaatimuksiin demokrati- an lisäämisestä – EU:n jäsenvaltiossa.

Tarkastelemme Unkarin poliittisen järjestelmän nykytilaa nominalistisen nimipolitiikan, eli edellä mainitun illiberaalin demokratian ja Orbánin 2014 puheen kautta. Olemme valinneet Orbánin puheen yhtäältä sen saavuttaman laajan kansainvälisen julkisuuden takia sekä ennen kaikkea siksi, että siinä EU:n jäsenvaltion pääministeri ensimmäistä kertaa ilmaisi halunsa eroon liberaalin demokratian mallista. Edelleen Unkarin perustuslakiprosessi ja se, että se on EU:n jäsen, tekevät siitä kiinnostavan tapauksen. Artikkelin aluksi Orbánin illiberaali demokratia näyttääytyy uutena episodina etuliitedemokratiaksi kutsumassamme määrittelyketjussa. Seuraavaksi suhteutamme Unkarin tilannetta demokratian luottoluokitukseksi kutsumiimme kansainvälisiin vertailuihin the Economistin tarjoaman esimerkiksi avulla. Demokratian ymmärrämme Alexander Wendtin (1999) konstruktivismiin silmälasien läpi: käytännöt vaihtelevat, mutta poliittinen toiminta perustuu vuorovaikutukseen ”itsen” ja ”toisen” välillä. EU:n tasolla tämä tarkoittaa yhtäältä ”keskuksen” ja ”periferian” välistä kädenvääntöä ja toisaalta yleisrooppalaisempaa kiistaa unionin arvojen sisällöstä. Edelleen tarkastelemme unkarilaisia etuliiteliberaalisia illiberaalin demokratian vastakäsitteneä ennen vuoden 2010 vaalien jälkeistä tilannetta. Yksityiskohtaisemmin analysoimme Unkarin pääministerin Romanian Baile Tusnadissa pitämää puhetta. Lopuksi arvioimme Orbánin puheen sisältöä ja suhteutamme sitä nykyiseen eurooppalaiseen kontekstiin.

Etuliitedemokratiat ja nimipolitiikka

Lähdemme liikkeelle olettamuksesta, ettei demokratiaa voi kuvata enää ilman lisäämääreitä. Jo David Heldin jaotteluihin kuuluivat muun muassa määreet klassinen, suora, radikaali ja liberaali demokratia. Niiden nykyisissä varianteissa korostuvat elitistinen, pluralistinen ja osallistuva demokratia (Held 1987, 5, 224). Arend Lipjhartin (1999) laajassa jaottelussa pääluokittelu toteutui konsensus- ja enemmistödemokratioiden välillä – edellisestä tyypiesimerkkinä olivat Pohjoismaat ja jälkimmäisestä Britannia. Enemmistödemokratia merkitsee vahvaa hallitusvaltaa ja kykyä toteuttaa asetetut radikaalitkin tavoitteet. Konsensusdemokratia puolestaan edustaa jonkinlaista laajempaa ja ”hellempää” hyvinvointimallia ja selkeämmin monipuoluejärjestelmää. Siinä puo-

luet pyrkivät konsensukseen ja hakeutumaan poliittiseen keskustaan (vrt. Lipjhart 1999, 275).

Fareed Zakarian (1997, 22) tekemän havainnon mukaan nousussa on ollut ”a disturbing phenomenon in international life” – illiberaali demokratia. Tyypillistä ilmiölle oli, että demokraattisesti valitut hallitukset eivät ole välittäneet perustuslaillisista vallanrajoituksistaan ja riistävät kansalaisilta näille kuuluvia perusoikeuksia ja -vapauksia. Esimerkkejä Zakaria luetteli Perusta Palestiinan ja Sierra Leonen kautta Slovakiaan ja Pakistanista Filippiineille. (Mt.).

Edellisten esimerkkien perusteella puhumme pikemminkin etuliitedemokratioista kuten Suomessakin keskusteluun nousseesta islamilaisesta demokratiasta (Helsingin Uutiset 8.1.2015).⁵ Katsomme, että demokratiasta sellaisenaan on tullut tyhjä merkittäjä, johon mahtuu myös vastakkaisia ulottuvuuksia ja joka vaatii tarkempaa nimeämistä. Etuliitedemokratia toimii identifikaationa, joka yhtäältä erottelee, mutta myös avaa pelitilaa globaalien demokratiadiskurssin sisällä. Identifikaatio sisältää niin toiveen kuin ennakkoluulotkin ja erityisesti sen, kenellä on oikeus tai mahdollisuus nimeämiseen. Nimipolitiikan kannalta on mainittava vielä Reinhart Koselleckin tunnettu jako onomasiologiseen ja semasiologiseen ulottuvuuteen. Samaa ilmiötä voidaan yrittää ottaa haltuun eri nimillä, kun toisaalta taas eri ilmiöitä voidaan nimetä samoin. Demokratia, joka käsitehistoriallisen lähestymistavan kannalta on eräs politiikan keskeisimmistä ja kiistanalaisimmista käsitteistä, voi sisältää myös keskenään ristiriitaisia elementtejä. Tältä kannalta Viktor Orbánin epäliberaali demokratia on neologismi ja eräs lenkki pitkässä etuliitteiden ketjussa, jonka sisältö jää yhtäältä hämäräksi ja toisaalta vaatii sekä kontekstuaalisointia että tulkintataittoa. Yhteistä nimityksille on, että niiden takana ovat poliitikot, jotka ovat yrittäneet nimetä meneillään olevaa tilannetta identifikaationa ja itsereflektiona.

Nimipolitiikkana demokratia näkyy paitsi järjestelmien myös puolueiden ja jopa valtioiden nimien tasolla. Maailmasta löytyy edelleen jokunen erikseen demokraattiseksi itsensä määrittelevä tasavalta, kuten Kongo erotuksena Kongon tasavallasta. Joissakin tapauksissa tasavaltaa on katsottu viisaaksi täsmentää adjektiivilla demokraattinen, helleeninen tai islamilainen. Ukrainan kriisin yhteydessä ”kansantasaavalta” on kokenut hienoisien renessanssin Donetskissa ja Luhanskissa. Yhdessä ”kansaa” ja ”demokratia” esiintyvät nykyään Algerian ja Pohjois-Korean valtioiden nimissä.

Maailman valtioiden nimistä suurin osa sisältää luonnehdinnan yhteiskuntajärjestelmästä, kuten esimerkiksi Suomen tasavalta, Republic of Finland. Mahdollista on myös jättää valtion nimi kokonaan määrittelemättä – Euroopassa tällaisiin maihin kuuluvat Ukraina, Irlanti, Romania, Montenegro, Georgia – ja Unkari. Kun Viktor Orbánin hallitus ja parlamentti poistattivat maan nimestä viittauksen tasavaltaan uudessa perustuslaissa, he antoivat myös ristiriitaisen signaalin maan suunnasta. Maailmanlaajuisessa nimipolitiikassa unkarilainen ratkaisu on poikkeus, jossa muutoksen ajoitus ja käänteen retoriikka on nähdäksemme otettava vakavasti. Ajoitus ratkaisee: vaikka olemassa onkin Irlannin tasavaltaisarmeija, ei ole sanottua, että Irlanti automaattisesti demokratisoituisi nykyisestäään liittämällä nimensä tasavallan.

Unkarin valtiolla on viimeisten sadan vuoden aikana ollut useita nimiä: Itävalta-Unkarin hajotessa 1918 maa julistettiin kansantasavallaksi, jonka seuraajaa nimitettiin 1919 neuvostotasavallaksi. Maailmansotien välillä Unkaria sanottiin kuningaskunnaksi ilman kuningasta, hallitsijanaan valtionhoitaja. Toisen maailmansodan jälkeen maa julistettiin tasavallaksi 1946, kansantasavallaksi 1949 ja uudelleen tasavallaksi 23.10.1989, vuoden 1956 kansannousun vuosipäivänä. Nyt siis vuodesta 2012 nimi on pelkästään Unkari. Sisäpoliittisessa kielenkäytössä ”tasavalta” ja sen puolustaminen ovat erityisesti Fideszin vaalivoiton jälkeen saaneet puolueen vastustajiin liittyviä sävyjä: Vuonna 2010 Unkarin vaalijärjestelmä toi 53 % ääniosuudella kahden kolmasosan enemmistön Fidesz-KDNP-puolueelle. Sen turvin hallitus laaditutti – käytännössä saneli – kokonaan uuden perustuslain ja muutatti vaalijärjestelmän. Vuoden 2014 vaaleissa kahden kolmasosan enemmistöön riitti jo 45 % annetuista äänistä (Elo ja Nyssönen 2014).

Arend Lipjhartin jaottelua soveltamalla Unkarissa on siirrytty konsensusdemokratiasta enemmistödemokratiaan (vrt. myös Forrai 2012). Silti toisin kuin esimerkiksi Britanniassa Unkarin ”enemmistödemokratia” on tosin merkinnyt myös vaalijärjestelmän ja perustuslain avulla tapahtunutta *polityn* muuttamista. Toistaiseksi se on johtanut käytännössä yhden puolueen dominaatioon pikemminkin kuin enemmistödemokratialle tyypitettyyn kaksipuoluejärjestelmään. Pääministeri Viktor Orbán totesi brittitoimittajalle, että brittijärjestelmällä he olisivat voittaneet 90 % paikoista (Mt.). Unkaria voikin

pitää erityisen kiinnostavana esimerkkinä juuri näiden, viimeisen sadan vuoden aikana tapahtuneiden, lukuisten radikaalien käänteidensä vuoksi.

Demokratian luottoluokittajat ja ”demokratiapörssi”

Artikkelin esimerkkien perusteella demokratiaan liittyvän puheen ongelmana on nimien hyväksyttävyyden eli potentiaalinen mustan väittäminen valkoiseksi. Nyky-Unkarin ymmärtäminen poikkeuksena, ”unkarilaisena demokratiana” tai ongelmien selittäminen lastentauteina ”kommunismien” jälkeen si-vuuttavat kansainväliset vertailut. Potentiaalisista tilastointiongelmistään huolimatta vertailut voivat toimia wendtiläisenä vuoropuheluna ja keskustelun avaajina valtioihin kohdistuvasta luottamuksesta ja odotuksista. Edelleen demokratian ”luottoluokituksilla” voi olla vaikutuksena esimerkiksi johonkin maahan kohdistuviin investointeihin.

The Economist Intelligence Unitin Democracy Index on vuodesta 2006 mitannut demokratiaa 167 maassa. The Economist jakaa valtiot neljään etuliitteellä varustettuun luokkaan: täydet demokratiat (full democracies), puutteelliset demokratiat (flawed democracies), hybridit ja autoritaariset hallinnot. Uusimmassa vuoden 2014 luokittelussa mukana on 25 täyden demokratian maata, joita seuraa 52 puutteelliseksi demokratiaksi luokiteltua valtiota. Käytännössä jako on vanhan ”idän” ja ”lännen”: täyden demokratian kartografiaan kuuluu 16 eurooppalaista sekä Uusi Seelanti, Kanada, Australia, Uruguay, Mauritius, Yhdysvallat, Japani, Etelä-Korea ja Costa Rica. Hybridejä, siis sekä demokratian että diktatuurin elementtejä yhdisteleviä, oli 39 – esimerkkeinä Montenegro, Albania ja Ukraina. Autoritaarisiksi luokiteltuja valtioita oli 52; väestöllisesti niissä on suunnilleen saman verran asukkaita kuin puutteellisissa demokratioissakin. (Democracy Index 2014).

Mittauksessa korostuvat mielipidetiedustelut ja asenteet joitakin muita mittajia enemmän. Mukana on 60 indikaattoria yhteensä viidessä kategoriassa: vaaliprosessi ja pluralismi, hallituksen toiminta, kansalaisvapaudet, poliittinen osallistuminen ja poliittinen kulttuuri. Kahden viimeisen kategorian mukanaolon voi tulkita myönnytykseksi osallistuvalla demokratiakäsitykselle. Indikaattorit korostavat asiantuntijavaltaa, kun vastaajat ovat asiantuntijoita, joiden taustoja, kansallisuutta tai lukumäärää ei sel-

vitetä erikseen. Toisaalta elintasoja ja taloutta ei tässä mittaauksessa ole otettu huomioon. (Luokittelujen ongelmista, ks. Korvela 2015).

Suurin osa entisen itäblokin maista, Unkari mukaan luettuna, arvioitiin 2014 puutteellisiksi demokratioiksi ”etelän” Portugalin, Italian ja Kreikan kanssa. EU:n sisällä Unkari kuului suurimpiin puuttajiin: vuodesta 2006 se oli laskenut 13 pykälää sijalle 51°. Vaikka Portugalin (14 sijaa) ja Kreikan (12 sijaa) muutokset ovat samaa luokkaa, jo niiden lähötaso on erilainen. Käytännössä heikoin arvio on parempi kuin EU:n hännänhuippujen Unkarin, Bulgarian ja Romanian – 2014 Kreikka oli Unkarin 2006 lähtötasolla. Tshekki on ollut tilaston yllättäjä ja ainut täyden demokratian maa, jonka sijoitus vahvimmillaan hätyytteli jo Yhdysvaltoja ja Britanniaa. Syksyn 2013 vaaleissa täysin uusi ANO-puolue sai 47 edustajaa eli lähes neljänneksen parlamentin paikoista. Uusimmassa mittauksessa sijoitus laski neljä pykälää, ja samalla luokitus putosi puutteelliseksi demokratiaksi (Mt.).

Yhtäältä voidaan keskustella siitä, ovatko mittarit tarpeeksi monipuolisia, mutta Pirandelloa mukaillen näin on, jos siltä näyttää. Vaikka ensisijaisesti huomio kiinnittyy valtioiden pitempään seurantaan, myös seura ratkaisee: Chaim Perelmanin retoriikan mukaan myös sillä on merkitystä, miten toimija näkyy tai sen kannattaa näyttäytyä. Perelmanin kategorisoinnissa aiemmin ”ylempänä” pidetyn arvo laskee ja ”alemaksi” arvioidun nousee (Perelman 1982). Esimerkiksi Unkari sijoittui the Economistin vertailussa 2013 Trinidad ja Tobagon sekä Kroatian väliin – vuotta myöhemmin entinen alusmaa Kroatia meni edelle.

Tuloksena onkin ”demokratiapörssi”, jossa yksittäisten valtioiden sijoitus nousee ja laskee. Sijoitukseen vaikuttavat myös mielikuvat, sillä erilaiset valtakamppailut eivät koske vain resursseja, kykyjä ja kyvykkyyttä, vaan myös arvovaltaan liittyvää status-ta niin kansainvälisellä, kansallisella kuin paikallisellakin tasolla. Koselleckia tähän soveltaen status perustuu sekä kokemukseen siitä, mitä ollaan että odotukseen mitä haluttaisiin olla. Ennakkokäsitykset ja mielikuvat mielipiteen muodostajina voivat olla yllättäväkin pysyviä (Jervis 1976). Sijoittumisesta vaikkapa hybridi-sarjaan tulee helposti itseään toteuttava kierre, jossa sijoitus ei riipu vain omista toimenpiteistä, vaan myös muiden kokemuksista ja odotuksista.

Vaikka tulos ei aina välttämättä johdu omasta heikkoudesta vaan toisten paremmuudesta, sijoitus

jättää siinä heikommin menestyville kaksi mahdollisuutta: joko noudattaa mittaajien laatimia sääntöjä – ja toivoo Samuel Beckettin tavoin huomenna hänen tulevan – tai toisaalta arvostella luokituksia ja kärsiä seuraukset. Unkarin tapauksessa valinta näyttäisi kallistuvan jälkimmäisen puoleen: hallituspiireissä syytettiin Unkaria arvostellutta Freedom Housea Yhdysvaltain käsikassaraksi.

Unkarin etuliiteliberalismit vuodesta 1848

Äkkiseltään Unkaria voi pitää asenteiltaan ja tavoiltaan varsin konservatiivisena maana. Unkari kuuluu niiden kahdeksan EU-jäsenmaan joukkoon, jolla ei nykyisin ole edustusta parlamentin liberaaliryhmä ALDE:ssä – muut löytyvät Välimeren maista ja Latvia–Puola–Slovakia-akselilta. Toisaalta liberaaliryhmä on lavea, kun siellä istuvat sujuvasti niin sosiaaliliberaalit (!) Suomen, Ruotsin ja Viron keskustapuolueet kuin Tanskan sekä Venstre että Radikaali Venstre. Romanian puolue liittyy liberalismin etuliitteen kansallinen, joka on eräänlainen anakronismi: Saksassa sen kultakausi ajoittui 1870-luvulla ja puolue lakkautettiin 1918 – Tanskassa vieläkin aiemmin.

Unkarinkin tapauksessa poliittinen historia on vain aloitettava jostakin: 1848 vallankumous ja vapaussota ovat kuitenkin kiinnekohta, jonka suuntauksiin ja sankareihin ovat vedonneet hyvinkin erilaiset poliittiset ajatussuunnat. Vallankumouksellisten vaatimuksiin kuuluivat muun muassa lehdistön vapaus, sensuurin poistaminen, säännöllisesti koostuvat valtiopäivät ja vastuullinen hallitus. Kumouksen epäonnistuttua osa radikaaleista, Lajos Kossuth etunenässä, joutuivat emigraatioon, kun taas osa oli valmis kompromissiin Itävallan kanssa. Ennen vuotta 1914 hallitusvalta oli lähes poikkeuksetta Vapaamielisten Puolueen tai pikemminkin vain hallitusenemmistön säilymiseen pyrkivän klubin hallussa (Huotari 2004, 163). Puolueen haastajiksi nousivat radikaalimmat 1848 perintöön ja itsenäisyyteen vetoajat. Heistä tärkein oli 1918 tasavaltaa johtanut radikaalikeivi Mihály Károlyi, josta on aivan viime vuosinakin tehty syntipukkia historiallisen Unkarin alasajolle.

Unkarin poliittisessa keskustelussa on pyritty erottelemaan termi liberaali vapaamielisestä⁷. Kirjassaan *Két liberalizmus Magyarországon* (Unkarin kaksi liberalismia) Ervin Csizmadia (1999) teki eron Unka-

rin kansallisliberalismin ja kansalaisradikalismien välille. Siinä missä 1800-luvun modernisaation ja talouden menestystarina tunnustetaan yleisesti, jos sen poliittinen tausta jakaa näkemyksiä (Csizmadia 1999, 7). Tulkinna 1990 parlamenttiin päässyt Vapaiden demokraattien liitto (SZDSZ) edusti erilaisten vähemmistöjen suojelua ja rajoituksia enemmistövallalle. Puolueen liberalismi oli pikemminkin valtaa kontrolloiva verkosto ja lähenei ajatuksia ”kansalaisradikalismista”. Fidesz-puolueen 1993 omaksuma lähestymistapa korosti tehokasta hallintoa, enemmistöperiaatetta ja kansallista lähestymistapaa, ”kansallisliberalismia”. (Mt., 74).

Väitämme kuitenkin, että Euroopassa vuoden 1989 tilanne oli uusi, eikä sille ollut historiallisia malleja. Varsinaiseksi liberaalipuolueiksi itsensä ymmärtävien SZDSZ:n ja Fideszin ero oli enemmän sosiologinen ja sukupolviin kuin ideologiaan perustuva – jälkimmäinen myös asetti aluksi itselleen 35 vuoden yläikärajan. Mediassa molemmat luokiteltiin usein ”radikaaleiksi”, koska ne vaativat hallituspuolueita nopeampia muutoksia. Vivahteet olivat muutoinkin vielä hakusessa: filosofi János Kis määritteli aluksi vapaat demokraatit lännen sosialistien ja sosiaalidemokraattien väliin, mikä jälkikäteen näyttyy vähintäänkin omituisena (Nyssönen 2010, 198).

Odotushorisonttia ja tilaa hallitsivat kuitenkin käsitteet ”liberalismi” ja ”demokratia”. Vaikka yhdenkään parlamenttipuolueen nimipolitiikka ei viitanut liberaaliin, neljä kuudesta puolueesta korosti nimessään demokratiaa. Edelleen historialliset leimasimet toimivat kiinnekohtina puoluekartan muotoilemisessa: päähallituspuolue Unkarin demokraattinen foorumi pyrki määrittelemään itseään ja jäsenkuntaansa kolmella ryhmittymällä: 1800-luvun kansallisliberaalit, kansallis-kansanomainen populistinen suuntaus ja kristillisdemokratia – konservatiivi alkoi vakiintua käyttöön vasta vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Se sisälsi pejoratiivisia merkityksiä ja viittasi myös maailmansotien väliseen autoritäärisempään valtionhoitaja Miklós Horthyn hallintoon.

Liberaalit instituutiot ja näkemykset taloudessa toivat menestystä 1990-luvulla sekä Unkarissa että laajemmin itäisessä Keski-Euroopassa. Bruttokansantuotteen osalta Unkari ylitti 1980-luvun lopun tason noin vuonna 1997. Vuosien 1998 ja 2004 välisenä aikana BKT kasvoi keskimäärin 4,2 % vuodessa, pääasiassa monikansallisten yritysten ansiosta. Unkarissa kansalaiset sulattivat jopa vuoden 1995

shokkihoidon ajatuksella, että ”lopulta kaikki muuttuu paremmaksi kaikille” (Bozóki 2014). Vuodesta 2006 alkoi kuitenkin taantuma, jonka seurauksena vuodesta 2009 kehittyi heikoin sitten 1991 – BKT:n väheneminen oli 6,3 % luokkaa.

Liberaaleiksi itsensä identifioivien tiet olivat kuitenkin eronneet jo ajat sitten: vuoden 1994 jälkeen ”entisten” toisinajattelijoiden SZDSZ päätyi hallitusyhteistyöhön ”entisten” kommunistien kanssa – molemmat löysivät toisensa vastustaessaan nousevaa kansallismielisyyttä. Taloutta EU-kuntoon valmis televa liberaalien ja sosialistien hallitus yksityisti vuodesta 1995 lähtien enemmän kuin sitä edeltänyt kansallismielinen koalitio yhteensä. Oppositiossa Viktor Orbán alkoi flirttailla kansallismielisemmän ja populistisemmän oikeiston kanssa seurauksella, että Fidesz nelinkertaisti kannatuksensa ja sai Orbánin pääministeriksi vuosiksi 1998–2002⁸. Siinä missä aluksi liberalismiin ankkuroitunut Fidesz sai maanvyörymävoiton 2010, SZDSZ:n kannatus oli laskukiidossa pudottaen puolueen parlamentista ja vieläpä lopulta samoissa vaaleissa. Vaikka Fideszin ensimmäisestä hallituskaudesta oli vielä matkaa puolueen voittoon 2010, unkarilaisen politiikan keskeiset vastakkainasettelut luotiin jo 1990-luvulla.

”Kansallisen yhteistyön järjestelmä”

Unkarilaiselle poliittiselle retoriikalle on ollut tyyppillistä vaatimus ”järjestelmänmuutoksen”, eli vuosien 1989–1990 politiikan, viemisestä loppuun. Vuoden 2010 vaalivoiton jälkeen Fidesz meni pitemmälle: Parlamentissa hyväksytyssä julkilausumassa nimettiin meneillään oleva kriisi toteamalla maan ajautuneen poliittiseen, moraaliseen ja taloudelliseen kriisiin. Unkarin arvioitiin saavuttaneen diktatuurin ja kahden vuosikymmenen transition jälkeen vihdoin itsensä määräämis-oikeutensa ”äänestyskopeissa tapahtuneen vallankumouksen jälkeen.” (Legyen béke... 2010).⁹ Orbánin ”kansallisen yhteistyön järjestelmä” onkin mielenkiintoinen hybridi nationalismia, neoliberalismia (tasavero, julkisen sektorin leikkaukset), sosialismiin viittaavaa tukipolitiikkaa ja kansallistamista (energian subventointi ja kansallisten tupakkakauppojen yrittäjälupien jakaminen kannattajille), yksityistä eläkesäästämistä, pankkien ja monikansallisten yhtiöiden raskasta verotusta, köyhien marginalisointia sekä yläluokkien ja oligarkkien aseman vahvistamista.

Suurin kädenvääntö eurooppalaisten instituutioiden tasolla on käyty mediaan kohdistuneista rajoituksista sekä ennen kaikkea uudesta perustuslaista. Fidesz-KDNP säädätti maalle uuden, vuoden 2012 alusta voimaan tulleen perustuslain, mikä tapahtui muutaman viikon parlamenttikeskustelun jälkeen, yhden parlamenttisyklin aikana ja ilman kansanäänestystä. Sen sijalla hallitus järjesti ”Kansallisen konsultaation” jakamalla talouksiin kyselykaavakkeita perustuslakiin liittyvistä toiveista. Euroopan neuvoston perustuslakien toteutumista tarkasteleva ns. Venetsian komissio ilmaisi huolensa perustuslakiproessin läpinäkyvyydestä, ja Euroopan parlamentti suositteli Unkaria panemaan toimeen komission suositukset joko muuttamalla perustuslakia tai siihen liittyvällä täydentävällä lainsäädännöllä. Näin ei kuitenkaan tapahtunut vaan perustuslakia täydennettävä lainsäädäntö viimeisteltiin vuoden 2011 lopussa. Median, julkisten instituutioiden ja jopa kansalaisjärjestöjen hallinnan avulla demokraattisesti valittua määräenemmistöä onkin käytetty epädemokraattisiin tarkoituksiin. (Ágh 2012, 71; CDL-AD[2011]001; Opinion on the new Constitution of Hungary; European Parliament resolution of 6 July 2011; vrt. Lane Scheppele 2012)..

Uusi perustuslaki nimeää yhtenäisen unkarilaisen kansakunnan, jonka voi katsoa viittaavan myös Unkarin valtion rajojen ulkopuolella asuviin. Kansallista identiteettiä on yhä enemmän alettu määritellä Trianonin 1920 rauhansopimuksen silmälasien läpi. Territoriaalisesti sopimus kohteli Unkaria Saksaa ankarammin: maa menetti noin kaksi kolmannesta monikansallisesta alueestaan ja noin kolme miljoonaa unkarilaista jäi – periaatteessa näihin päiviin asti – maan rajojen ulkopuolelle. Nationalistisen retoriikkansa avulla Orbán on ilmaissut halunsa merkittäviin muutoksiin puolueensa valta-aseman turvaamiseksi ehkä jopa vuosikymmeniksi. Jo 2002 vaalitappion jälkeen hän julisti yhdessä unohtumattomimmista puheistaan, että ”isänmaa ei voi olla oppositiossa”. Eräs keskeisiä opinkappaleita on jako meihin ja heihin, joista jälkimmäiset eivät voi tai halua ymmärtää ”kansakunnan henkeä”. Nationalismi näyttää täyttävän kuilun olemassa olevien demokraattisten instituutioiden ja demokratian hengen puutoksen välillä. Intentio on ollut suosiossa aikana, jolloin laaja pettymyksen tunne kohdistuu liberaaliin demokratiaan (vrt. Democracy Index 2014).

Vuonna 2015 Fidesz-KDNP:n julistama ”vallankumous äänestyskokeissa” on yltänyt kieleen saakka.

Tuolloin ”Inhimillisten voimavarojen ministeriö” julkaisi työntekijöilleen tarkoitetun sanakirjan suositelluista sanoista ja niistä, joita työhön liittyvässä kommunikoinnissa ei saa käyttää.¹⁰ Artikkelimme kannalta tärkeä ”kansakunta” on siinä korvannut ”kansan”, ”yhteisö” ”yhteiskunnan” ja ”ulkouunkarilainen” ”rajantakaisen”. Edelleen ”köyhästä” tulee ”avuntarpeessa oleva”, ”vähemmistöstä” ”kansallisuus” ja ”Kultúrkampfin” sijaan olemassa on ”arvodebatteja”, jne. (Origo 2015; Szótár 2015). Tämä nostaa esiin kysymyksen kielellisen ja yhteiskunnallisen muutoksen suhteesta: käsitehistoriallinen lähestymistapa liittää kyllä molemmat toisiinsa, mutta käsittääksemme ei oikein pysty ratkaisemaan jommankumman ensisijaisuutta. Unkarin tapauksessa esimerkki näyttäisi viittaavan yritykseen jo olemassa olevan Fidesz-diskurssin systematisoinnista. Toisaalta Vivien A. Schmidt (2011) on eri lähtökohdista päätenyt näkemukseen, että yhteiskunnallinen muutos näkyisi ensin juuri kielessä.

Puhe ”illiberaalista demokratiasta” 2014

Viktor Orbán ei ole vuosiin kietoutunut pitkäkestoihin julkisiin väittelyihin poliittisten haastajiensa kanssa. Hänen toimintatapoihinsa kuuluvat pikemminkin intomieliset, sentimentaaliset ja riidanhaluisetkin puheet kannattajilleen¹¹. Retorisia taitojaan hän on käyttänyt myös säännöllisissä kesäpuheissaan Romanian Baile Tusnadissa (Tusnádfürdő), jossa pääyleisönä on sikäläinen unkarilaisvähemmistö. Vuoden 2014 puhe ylitti uutiskynnyksen New York Timesia ja Washington Postia myöten. Suurta huomiota puhe sai siksi, että hän nosti esiin Kiinan, Singaporen, Intian, Turkin ja Venäjän¹². Orbánin mukaan maat ovat menestyneet demokratian tilasta huolimatta, kun taas talouskriisin koettelemat läntiset demokratiat eivät näytä pysyvän mukana kilpailussa.

”...nykyisin muotiteemana on niiden järjestelmien arviointi, jotka eivät ole läntisiä, eivät liberaaleja, eivät liberaalidemokratioita, ehkä eivät edes demokratioita, mutta kuitenkin menestyvät kansakuntina. Kansainvälisissä arvioinneissa tämän päivän tähtiä ovat Singapore, Kiina, Intia, Venäjä, Turkki... pyrimme löytämään Länsi-Euroopassa hyväksytyistä dogmeista ja ideologioista poiketen... uuden Unkarin valtion, joka on kyvykäs tekemään yhteisömme kilpailukykyiseksi vuosikymmeniksi.”¹³ (Orbán 2014).

Pääministerin ”luottoluokituksessa” hyvinvointiyhteiskunta on illuusio. Tilalle hän toi käsitteen työhön perustuva ei-liberaali valtio¹⁴, joka kunnioittaa kristillisyyttä, vapautta ja ihmisoikeuksia. Pääministerin mukaan uusi valtio ei kiellä vapautta perusarvona, mutta ei nosta sitä keskeiseksi ideologiaksi. Yksilön työn ja edun tulee palvella myös yhteisöä ja olla yhteydessä kansakunnan elämään.

”...tähän saakka olemme tunteneet kolme valtiojärjestelmän muotoa: kansallisvaltio, liberaali ja hyvinvointivaltio. Nyt kysymys on se, mitä nyt seuraa. Unkarilainen vastaus on työhön perustuvan valtion aikakausi, haluamme rakentaa työhön perustuvan yhteiskunnan ... uusi valtio, jota rakennamme Unkariin on illiberaali, ei-liberaali valtio. Se ei kiellä liberalismin perusarvoja, kuten vapautta ... mutta ei nosta tätä ideologiaa valtiojärjestelmän keskeiseksi periaatteeksi, vaan sisältää siitä poikkeavan lähestymistavan.”¹⁵ (Mt.).

Puheen poliittinen vastaanotto vaihteli syytöksistä fasisesta ohjelmasta osallistuvan demokratian vaatimuksiin. Yhtäältä nähtävissä oli myös pyrkimys eroon liberaalista talouspolitiikasta ja toisaalta koko liberaalista valtiosta. Uutta oli kommentaattoreiden mukaan se, kuinka pääministeri arvosteli kansalaisjärjestöjä ulkomailta maksetuiksi poliittisiksi aktivisteiksi. Vaikka Orbán ei suoranaisesti maininnut, että Unkarin tulisi identifioitua Singaporeen, Intiaan, Turkkiin tai Venäjään, ne nousivat kuitenkin eräänlaisiksi malleiksi. Puhetta konservatiivisessa Magyar Nemzet -lehdessä tulkinneen Peter Techetin mukaan maa voi valita itseensä kääntyneen ja omavaraisen Venäjän tai valtion tukeman ja innovatiivisen Singaporen väliltä (Magyar Nemzet 11.8.2014). Vuoden 2014 puhe ei ollut siten enää konsensus- vaan liberaalidemokratian kritiikki: liberalismi merkitsee vahvemman valtaa. Myös kansakunta-retoriikka oli esillä: Orbán kiitteli yleisöään, jonka avulla hän arvioi Fideszin saavuttaneen kahden kolmasosan vaalivoittonsa 2014 – todennäköisesti merkittävämpää oli kuitenkin koko vaalijärjestelmän uusiminen vielä aiempaa enemmän suurinta puoluetta suosivaksi (Elo ja Nyssönen 2014).

Orbánin kritiikin ja Fidesz-politiikan arviointia

Omassa luennassamme Baile Tusnadin puheessa korostuu orgaaninen ja vanhakantaisen konservatii-

vinen valtioideologia. Yksilö on arvokas kokonaisuuden, tässä tapauksessa kansakunnan, osana. Toiseksi sana liberaali toimii leimana ja deliberaalisti käytettynä käsitteenä: liberaalit ovat epämääräinen yleisnimitys Orbánin vastustajista kuten esimerkiksi sosialisteista, vihreistä ja feministeistä. Radikaaleimmassa pääministeriä myötäilevissä puheenvuoroissa on puhuttu jo liberaalien vuosikymmeniä kestäneen ”henkisen terrorin” päättymisestä (Népszabadság 12.7.2014).

Edelleen pääministeri haki oikeutusta illiberaalille käänteelle vertaamalla finanssikriisin vaikutuksia maailmansotiin ja kommunismin romahdukseen (Orbán 2014). On kuitenkin vaikeampaa sanoa, mistä määrin ”kriisi” johtui Unkarissa ulkoisista ja sisäisistä tekijöistä. Erityisesti 2002 jälkeen sisäpolitiikka polarisoitui, 2006 maassa mellakoitiin ja vuonna 2007 maan talouskasvu 0,5 % oli EU:n heikoin. On myös käynyt ilmi alijäämäisten talousarvioiden olleen suoranaisten maan tapa 1990-luvun alkuvuosista saakka eli jo ennen, kuin EU puuttui niihin. Vaikka alijäämä pieneni vuodesta 2006, se ylitti EU:n asettaman 3 % normiston (Népszabadság 29.5.2013).

Nämä tekijät johtivat siihen, että sosialistien ja liberaalien hallitus neuvotteli maalle 20 miljardin euron apupaketin IMF:ltä, Maailmanpankilta ja EU:lta – myös Islanti ja Ukraina turvautuivat hätälainoihin 2008 (vrt. Patomäki 2012, 78). Fidesz-KDNP arvosteli hallitusta nöyristelystä, kun taas Dominique Strauss-Kahn iloitsi maan olevan oikealla tiellä ja piti Fideszin veronalennuslupauksia epärealistisina (Mt., 14.1.2009). Vaalivoiton jälkeen Fidesz muutti koko lainapolitiikan suunnan ja esitteli tasaveron käytännössä viimeisenä entisen Itä-Euroopan maana. EU-johdon viesti Brysselissä kuitenkin oli, että Orbán joutuu jatkamaan jo edellisen hallituksen aloittamaa budjettikuria. On nähdäksemme mahdollista, että juuri tästä epäluottamuksesta/nöyryytyksestä pääministeri pahoitti mielensä ja käänsi selkänsä eurooppalaisille alliansseille. EU:sta tulleen kritiikin hallitus on leimannut ”hyökkäykseksi” unkarilaisia kohtaan ja unionin taisteluketäksi, jolla jokainen taistelee vain oman kansallisen etunsa puolesta.

Hallitus onnistui tasapainottamaan talousarvion, mutta sama ongelma oli edessä vuotta myöhemmin syksyllä 2011. Forintin arvon heiluessa hallitus joutui lopulta kääntymään arvostelemiensa EU:n ja IMF:n puoleen, vaikka valtionvarainministerin mukaan tämä antaisi signaalin unkarilaisen osapuolen

heikkoudesta (Nyyssönen 2011). On tärkeää huomata, että kiista ajoittuu edellä mainittuun perustuslain viimeistelyvaiheeseen: tuen vastineeksi EU:n komissio vaati demokratian tilan kohentamista Unkarissa ja muutoksia uuteen perustuslakiin. Tähän unkarilaisopuoli ei suostunut, vaan arvioi EU:n ja IMF:n tukevan kotimaista oppositiota. Pian hallitus juhli uutta perustuslakia Budapestin oopperatalossa, kun vasemmisto-opposition mielenosoituksessa jätettiin samalla jäähyväiset Unkarin tasavallalle. (Magyar Nemzet 23.12.2011; Népszabadság 1.1.2012). Jobbik-puolueen edustajat reagoivat polttamalla EU-lipun ja vaativat kansanäänestystä unionista eroamiseksi¹⁶.

Tässä ei ole tarkoitus lähteä tarkastelemaan Unkarin ja EU:n välistä pitkää talouden ja politiikan kädenvääntöä sen yksityiskohtaisemmin. Riittää kun mainitaan, että Unkarin parlamentti on lopulta muuttanut 2012 perustuslakia viidesti. Wendtiläisittäin tämä tarkoittaa sitä, että hallitus, pääministeri Orbán etunenässä, on joutunut ottamaan huomioon toiseuden ja identiteetin vuorovaikutuksen. Valikoidusta EU-vastaisuudesta on tullut sekä omille että erityisesti Orbánia radikaalimman kansallisradikalismien kannattajille suunnattu identiteettipeli. Siinä ”kansallinen intressi” näyttäytyy ennen kaikkea pienen valtion itsetunnon ja -kunnioituksen hakemisenä (vrt. Wendt 1999, 236–237). Eurovaaleissa 2014 Orbánin ja Fidesz-KDNP:n vaalilauseena ei ollut vähempää kuin kunnioituksen vaatiminen unkarilaisille – *Tisztelet a magyaroknak!* Viime vuosina vahvistuneiden ajatusten taustalla saattavatkin olla muistot aiemmasta kokemuksesta, jonka mukaan ”olemme aina joutuneet selviämään yksin, Länsi ei ole koskaan auttanut”. Erityisesti näin oli vuoden 1956 kansannousun aikana, mutta argumentilla on pystytty selittämään myös Unkarin kohtaamaa kriittikkä Euroopan unionissa.

Viktor Orbán hyödyntää tehokkaasti myös János Kádárin kauden positiivisia muistikuvia. Keskimääräisen unkarilaisen elintaso oli 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa lähempänä itävaltalaisia kuin koskaan modernin historian aikana. Maata vuosina 1956–1989 johtaneen Kádárin hallinto oli alueellisesti ainutlaatuinen, ”liberaali”, jossa erityisesti Unkarin maatalous lähestyi maailmanlaajuista tasoa. (ks. Berend 1999). Kilpailukyvyyn ja halvan energian puutteen takia valtio kuitenkin ajautui velkakriisiin 1980-luvulla. Tuolloin vain jotkut marginalisoituneet poliittiset toimijat arvostelivat ratkaisuksi tarjottua

Hayek–Friedman -mallia, jonka tulisi toteutua yhtä aikaa edustuksellisen demokratian ja ihmisoikeuksien kanssa. Totta kyllä, mutta jo Pinochetin Chile oli toiminut koelaboratoriona ilman demokratiaa ja ihmisoikeuksia.

Kansallisen intressin lisäksi Orbánin kritiikissä keskeistä on väite, että hyvinvoinnin sijaan liberaali demokratia mahdollisti kansallisomaisuuden myynnin ja velkaorjuuden. Vaikka nämä ovat enemmän polyn kuin polity-tason kysymyksiä, uusilla rakenteilla on ollut merkitystä hyvinvoinnin luomisessa: entisen Itä-Euroopan 1990-luvun uudistusten perustana olivat pääasiassa ulkomaiset (länsimaisten monikansallisten yritysten) matalaa palkkatasoa hyödyntävät investoinnit. EU-jäsenyyden lupaukset olivat kaksijakoisia: parhaat kotimaiset yhtiöt hyötyisivät yhteismarkkinoista. Kun merkittävä osa taloudesta kykenisi toimimaan perustana monikansallisille yhtiöille, tämä tuottaisi talouskasvua (vrt. Pogátsa 2009, 48–55). Siinä missä erityisesti Baltian maat ovat osoittautuneet jonkinlaisiksi tiikereiksi Unkari on ollut yksi heikoimpia: kun bruttokansantuotteen lähtötaso vuonna 2004 oli 62 % EU:n keskiarvosta, vuonna 2012 luku oli vain 67 %¹⁷. Ostovoimalla tarkasteltaessa keskituloinen unkarilainen sijoittuu edelleen kahteen alimpaan kymmenykseen suhteessa länsi- tai pohjoiseurooppalaiseen keskiarvoon. Mikäli nämä luvut olisivat olleet suotuisampia, puhe ”illiberaalista demokratiasta” olisi saattanut jäädä pitämättä. Toisaalta Unkarin 3,5 % kasvu vuodelta 2014 oli Irlannin jälkeen EU:n toiseksi paras, joskaan Unkari ei ole ainakaan toistaiseksi saavuttanut 2007 edeltäneitä kasvulukuja.

Yhtäältä odotukset valtiota kohtaan ovat pysyneet varsin korkeina, mutta samanaikaisesti luottamus valtioon ja sen toimielimiin sekä valmius toimia luotujen sääntöjen mukaisesti jäivät varsin alhaiselle tasolle (vrt. Bozóki 2014). Konservatiivien keskiössä oli ”kansakunta”, joka säilyi vaihtuvista järjestelmistä huolimatta – sosialistien kanta oli ambivalentti ja taipui valtiokriittisten liberaalien suuntaan. Monien mielessä talouden heikosta kehityksestä johtuvat pettymykset nivoutuivat yhteen liberaalin ja demokraattisen järjestelmän kanssa. Demokratia, laillisuusperiaate ja ihmisoikeuksien kattava takaa-minen alkoivat yhdistyä kasvavaan turvattuuteen, hyvinvoinnin laskuun ja tulevaisuuden epävarmuuteen. Argumentti ”ennen oli paremmin” ei ole enää vain nostalgista haihattelua vaan uhkakuva järjestelmälle.

Euroopan parlamentin vaaleissa kesäkuussa 2009 jotain oli jo dramaattisesti muuttunut äänestäjien mielissä: nationalistis-oikeistolaisten Fideszin ja Jobbikin ”jyty” toi niille 71 % äänistä ja 17 paikkaa 22:sta. Erityisesti äärikansallinen ja rasistinen Jobbikpuolue löi itsensä läpi. Edellisenä vuonna Fideszin alullepanemassa kansanäänestyksessä 80 % kantansa ilmaiseista oli jo kieltäytynyt maksamasta lääkärikäynneistä, sairaalahoidosta ja korkeakoulutuksesta. Torjutut rajoitukset miellettiin yhteneväisiksi EU-odotusten, ulkomaisten sijoittajien ja kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden kanssa. Hallituspuolueet sosialistit ja vapaat demokraatit nähtiin ulkomaisten etujen edistäjiksi, kun taas niiden, jotka halusivat puolustaa ”kansallisia intressejä”, tulisi hankkiutua niistä eroon.

Viktor Orbánin kannattajille liberalismi ei liity vain talousjärjestelmään, vaan se samaistuu moraaliseen nihilismiin, poliittiseen hajanaisuuteen ja siitä johtuvaan kilpailukyyn puutteeseen. Orbánilaisessa ajattelussa illiberaali (kristillis)demokratia edustaa ”tervettä” ja arvoiltaan konservatiivista käännettä. Käsitteessä kuitenkin niputetaan virheellisesti yhteen – eikä tämä ole pelkästään Unkarin kysymys – sekä talous-, politiikka- että kulttuuriliberalismi. Unohtuu, että nämäkin ovat pitkien historiallisten kehityskulkujen ja vastakkainasettelujen tuloksia.

Mikä ”eurooppalaistamisessa” meni pieleen?

Pääministeri Viktor Orbánin selityksissä talouskriisi oikeutti illiberaalin käänteeseen. Toisin kuin Fareed Zakaria pääministeri pyrkii tekemään välttämättömydestä hyveen ja illiberaalista positiivisen käsitteen. Onkin totta, että 2008 alkanut finanssikriisi kohteli maita eri tavoin ja Euroopan uusia demokratioita todennäköisesti Yhdysvaltoja ankarammin¹⁸. Nähdäksemme vastaus ei kuitenkaan ole pelkästään taloudesta riippuvainen. Valtasuhde ei toteudu vain joko ylhäältä alas tai alhaalta ylös, vaan perustuu vuorovaikutukseen eri toimijoiden välillä. Vaikka Itä-Euroopassa on kiitelty paradoksia demokratian toteutumisesta ilman demokraatteja ja arveltu demokratiaan kasvamisen vievän ihmisiä, 25-vuotias on sentään jo aikuinen.

Democracy Indexin uusimmissa mittauksissa näkyy Itä-Euroopan osalta syvä pettymys demokratiaan (Democracy Index 2014). Liian usein muutoksen

tuloksena on ollut demokratia ilman hyvinvointia ja kokemus Brysselin näkökulman ensisijaisuudesta. Alueella ei ole yhtäkään täyden demokratian maata, ja sellaisetkin kuin Slovenia ja Tshekki ovat kärsineet korruptioskandaaleista ja epävakauudesta. Puutteelliset demokratiat ovat tyypillisiä Keski- ja Itä-Euroopalle sekä Latinalaiselle Amerikalle että jossakin määrin Aasialle (Mt.).

Myös ”eurooppalaistaminen” tai ”eurooppalaistuminen”, joko ylhäältä tai alhaalta, ovat nekin laajalti käytettyjä käsitteitä. Ilmiöt eivät rajoitu vain unionin lainsäädännön omaksumiseen vaan liittyvät myös esimerkiksi nimipolitiikkaan ja identiteetteihin. Hyvinvoinnin osalta lopputuloksen ajatellaan merkitsevän enemmän kuin itse prosessin ja siihen liittyvien menettelytapojen: kokemus olemisesta marginaalissa EU:n laidalla jatkuu. Ajatus lännen ”rapioista” ja Venäjän asettumisesta ”kristillisyyden” puolustajaksi on alkanut viehättää aiempaa useampia.

Yli neljännesvuosisata Berliinin muurin murtumisen jälkeen oikeuttaa kysymään, mikä muutosprosessissa epäonnistui? Esimerkiksi alkuaikojen Unkari oli mallioppilas, joka keräsi investointeja ja pikemminkin arvosteli sitä, että unioniin oltiin hyväksymässä sitä heikompia demokratioita. Maassa oli kuitenkin myös, Orbán etunenässä, rakennettu vastakkainasettelua ja polarisaatiota jo 1990-luvun alusta saakka. Viime vuosiin liittyy suorastaan absurdeja piirteitä, joita maan oppositio on ironisoinut sellaisilla nimityksillä kuten *Orbánbasi* ja *Fideszistán*. Viktor Orbánin nimi on alettu liittää myös sellaisiin ristiriitaisiin poliitikkoihin kuten Putin, Chavéz, Lukashenka tai Berlusconi (Népszabadság 7.8.2011, 17.1.2012, 19.1.2012).

Käytännössä Unkarin politiikkaa on jo pitempään alkanut määrittää kansallisradikaalin Jobbikin uhka. Puolue on nyt suhteellisesti Euroopan vahvimpia, ja kannatus keväällä 2015 läheni jo päähallituspuoluetta. Orbánin puhe illiberaalista demokratias- ta voidaan tulkita yhtenä yrityksenä viedä Jobbikilta tila ja tehdä se tarpeettomaksi. Vaikka Fidesz sanoutuu irti Jobbikin tavoitteista, se on pitänyt päävastustajinaan ”liberaaleja” ja katsonut, että tuki Orbánille patoaa Jobbikia. Toisin kuin Ruotsissa, jossa koko poliittinen kenttä liittoutui ruotsidemokraatteja vastaan, Unkarissa käenpoika on kasvanut kansallismielisen retoriikan siipien alla. Vuoden 2014 vaaleissa Jobbik oli ainoa, joka lisäsi äänimääräänsä, ja on sittemmin joissakin mielipidetiedusteluissa

ollut maan toiseksi suosituin (Mt., 26.7.2014, 17.2.2015).

EU:n tasolla Viktor Orbán on pitempään testannut unionin sietokykyä ja Lissabonin sopimuksen artikloja. Uusi perustuslaki on groteski esimerkki perustuslaillisen kulttuurin korroosiosta ja pluralistisen perustuslain idean rappiosta (Dani 2013). Vaikka lainsäädäntö ymmärrettäisiinkin pelkäsi valtopolitiikan välineeksi, se tarvitsee myös pidäkkeensä: EU:ssa ei pitäisi olla mahdollista laatia uutta perustuslakia yhden puolueen toimesta, yhdessä parlamentissa ja ilman kansanäänestystä. Unkarista on olemassa ennakkotapaus paperille jääneestä vuoden 1995 perustuslakiluonnoksesta: tuolloin Venetsian komission mukaan perustuslaki tulisi saattaa voimaan kansanäänestyksellä (CDL(1995)073rev) – ennakkopäätös joka ainakin periaatteessa oli Fideszin tiedossa uutta perustuslakia laadittaessa.

Kesällä 2013 Euroopan parlamentti totesi Unkarissa olevan Lissabonin toisen artiklan määrittelemä ongelma. Euroopan neuvosto päätti äänestyksen jälkeen seurata tarkasti Unkarin tilanteen kehittymistä. Puoluepolitiikan tasolla yhtenä ongelmana on ollut se, että osa Euroopan kansanpuolueesta EPP on käytännössä suojellut sisarpuoluettaan. Unkarin tapaus puoluepolitisoiu ikävällä tavalla, kun vasemmisto, liberaalit ja vihreät ovat vaatineet kovempia keinoja kuin kansanpuolue. Silti ne, jotka luulivat kymmenvuotisen EU-jäsenyyden tarkoittavan peruuttamatonta katkosta totalitaariseen menneisyyteen, olivat yksinkertaisesti naiiveja (Bugarič 2014, 37) – eräänlaisen ”oikeistokommunismiin” nousu näyttäisiikin päässeen yllättämään tarkkailijat.

Unkarin tapaus osoittaa myös, kuinka vähän EU:lla on ollut keinoja estää jonkin maan liukumista autoritarismiin: ironisesti unioni menettää hampaansa siinä vaiheessa, kun uudet jäsenmaat liittyvät siihen (Mt.). Merkit kuitenkin viittaavat siihen, että unionissa olisi käyttöä jonkinlaiselle uudelle Kööpenhaminan mekanismille. Nykyisellään Euroopan neuvoston demokratian ”tarkkailuluokan” oppilaat ovat kaikki vain ja ainoastaan unionin ulkopuolella. Tarkoituksena olisi seurata, kuinka jäsenmaat pitävät yllä niitä arvoja ja kriteereitä, joihin ne ovat liittyessään sitoutuneet (Nyssönen 2014). Samalla se nähdäksemme selkeyttäisi unionin omaa politya ja esimerkiksi käsitettä ”eurooppalaiset arvot”: myös Unkarin pääministeri on puolustanut toimintaansa ”eurooppalaisten arvojen” nimissä ja liputtaa ”vapaiden kansakuntien EU:n” puolesta (vrt. Magyar

Nemzet 9.7.2013; Népszabadság 3.7.2013).¹⁹ EU näyttääkin oikeuttavan vanhan vasemmistolaisen kritiikin siitä, ettei länsi itse noudata lupaamia arvoja. Jos suuret maat eivät pidä pelisäännöistä kiinni, miksi pienten maiden pitäisi niitä noudattaa?

Toisaalta, kuten Chaim Perelmanin esimerkki osoittaa, ”demokratiapörssejä” voidaan lukea suuntaa-antavina kuntotesteinä. Kokonaisuutena the Economistin vertailu ei ole mairitteleva edes EU:n vanhoille jäsenmaille – myös Yhdysvallat on taantunut vajaassa kymmenessä vuodessa. EU ei ole edes the Economistin luokituksen kärkiyhteisö: mukana on 12 täyden demokratian ja 16 puutteellisen demokratian maata. Belgia on pudonnut täysien demokraatioiden joukosta, ja Hollannin sijoitus aleni jokunen vuosi sitten noin kymmenennelle sijalle. Kuvaavaa on, että kun Keski-Euroopan politiikan tutkijoiden vuotuinen konferenssi järjestettiin Prahassa 2014, sen otsikkona oli ”Liberal or Other Democracy?” Etuliitedemokratia, kuten myös muut keskeiset ”ismit”, on ja pysyy kiistanalaisena käsitteenä.

VIITTEET

- ¹ Lainaus löytyy esimerkiksi Sauli Niinistön uudenvuoden puheesta 1.1.2015. Myös pääministeri Alexander Stubb viittasi tähän valtiopäivien päättäjäsissä 2015. (Ks. myös Korkman 2012, 263).
- ² Fareed Zakaria (1997) lainaa artikkelissaan ”The Rise of Illiberal Democracy” Richard Holbrookien odotuksia 1996 Bosnian vaaleista: *“Suppose the election was declared free and fair,” he said, and those elected are “racists, fascists, separatists, who are publicly opposed to [peace and reintegration]. That is the dilemma.”* Hieman toisesta näkökulmasta asiaa tarkastelevat esimerkiksi Sixten Korkman (2012, 263) (populismina) tai Björn Wahlroos 2012.
- ³ Nimipolitiikan kannalta kriisejä on itse asia ollut useita: Yhdysvalloista alkanut finanssikriisi, subprime-kriisi, euroalueen velkakriisi, rakennekriisi, suhdannekriisi, pankkikriisi jne. Velkajärjestelyihin erikoistunut juristi Lee Buchheit arvioi tilannetta seuraavasti: ”Valtion velkakriisit eivät koskaan tapahdu eristyksissä muusta yhteiskunnasta. Velkakriisiä edeltää lähes aina pankkikriisi, ja siihen yhdistyy usein talouskriisi, sosiaalinen kriisi ja politiikan kriisi. Joskus nämä kaikki kerralla.” (Ylönen ja Remes 2015, 84). Edelleen kriisit ovat myös valtakamppailun hetkiä (Patomäki 2012, 15). Hokeman kriisistä mahdollisuutena ylittävästä käsitehistoriasta ks. Koselleck 2002.
- ⁴ Erilaiset käsitykset liberalismista jatkuivat Angela Merkelin Unkarin-vierailun yhteydessä helmikuussa 2015. Tiedotustilaisuudessa Merkel arvosteli Orbánia ja huomautti, ettei poliittinen vastustaja ole vihollinen: ”...politische Gegner nicht als Feind zu betrachten.” (Löwenstein 2015a). Unkarin Suomen suurlähetystön kakkonen György Urkuti totesi Helsingissä 25.4.2015, että liberaalidemokratia on illiberaalin eli kristillis-

- demokratian vastakohta. Ajatuksena tässä ”parhain päin selittämisessä” näyttää olevan liberaalidemokratian ymmärtäminen jonkinlaisena *liberalien* demokratiana.
- ⁵ Venäjällä Vladislav Surkolovin suvereenin demokratian käsitteen oli tarkoitus asettua ohjatun demokratian kritiikiksi: (venäläinen) demokratia on ”suvereeni” eikä ohjaittavissa maan ulkopuolelta. Tässäkkin tosin politiikka pakenee määrittelyjä: ohjaus voi toteutua myös järjestelmän sisältä, kuten varsinaisesti käsitteeseen liitetyssä Sukarnon Indonesiassa (Lev 2009). Otto-Ville Kuusisen (1959) etuliitedemokratia puolestaan sisälsi ”kansan”: kansandemokratiaan kuului vielä erilaisia porvarillisia instituutioita jonkinlaisina reliikkeinä transitiossa sosialismiin. ”Todellisen kansanvallan” toteutuminen Neuvostoliiton aikakaudella proletariaatin diktatuurissa sisälsi kuitenkin jo orwellilaisia akrobatiaa (Hyyvärinen 2003, 89–94).
- ⁶ Suurimpiin pudottajiin vuosien 2006 ja 2014 kuuluivat Euroopan osalta Venäjä ja Ukraina, molemmilla noteeraus heikkeni 30 pykälää. Montenegron ja Azerbaidzhanin 19 ja Bosnian heikentyminen 16 sijalla ovat myös hyvin merkittäviä.
- ⁷ Suomessa ero näkyi Vapaamielisten Liiton ja Suomen Kansanpuolueen välisenä vuosina 1951–1965, jolloin ne yhdistyivät Liberaaliseksi Kansanpuolueeksi. Vapaamielisiä kutsuttiin myös ”aitoliberalieiksi”, kun kansanpuolueella näkyi selvemmin kansallisen ja kristillisen perinnön korostaminen. Vapaamielisten liitto kuului liberaalin internationaaliin, johon kansanpuoluetta ei hyväksytty. Myös esimerkiksi Hollannissa uudemmat liberaalit ovat kutsuneet itseään mieluummin vapaamieliseksi (ks. Saukkonen 1997, 161).
- ⁸ Fidesz on tämentänyt nimeään useaan otteeseen: vuoden 1994 vaalitappion jälkeen nimeksi tuli Fidesz-Magyar Polgári Párt, joka voidaan kääntää sekä Unkarin kansalaiseksi että porvariksi. Myöhemmin ”puolue” nimettiin ”liitoksi” (Fidesz-Magyar Polgári Szövetség). Vuoden 2006 vaaleja silmällä pitäen nimi vaihdettiin Fidesz-KDNP:ksi – jälkimmäinen osa viittaa 1998 vaaleissa parlamentista pudonneeseen piskuiseen kristilisdemokraattiseen puolueeseen. Myös Baile Tusnadin puheessa Orbán korosti puoluettaan porvarillisena, kansallisena ja kristillisenä voimana.
- ⁹ Julistus ”Vallitkoon rauha, vapaus ja yhteisymmärrys” – otsikko on suoraan Pestin 1848 vallankumouksen vaatimuslistasta – määrättiin asetettavaksi nähtäville julkisiin rakennuksiin – sellaisenaan se löytyy muun muassa maan kansalliskirjaston ala-aulasta.
- ¹⁰ Unkarissa Inhimillisten voimavarojen ministeriö, aluksi Kansallisten voimavarojen ministeriö, muodostettiin Fideszin 2010 vaalivoiton jälkeen, kun viisi ministeriötä, muun muassa opetus ja kulttuuri, yhdistettiin uudeksi superministeriöksi. George Orwellin mukaan vallankumous on viety loppuun vasta, kun sanakirja ja sitä mukaa kieli on uudistettu. Orwellin teoksessa sanakirja ei pitkällisestä valmistelutyöstä huolimatta valmistunut koskaan – eräänlainen viittaus trotskilaisen jatkuvan vallankumouksen ideoille.
- ¹¹ Sellaisena Orbán myös teki poliittisen läpimurtonsa puhuessaan ”nuorison edustajana” 1956 kansannousun pääministeri Imre Nagyin uudelleen hautajaisissa kesäkuussa 1989. Puhueessaan hän yllätti monet ylittämällä agendan ja vaatimalla neuvostojoukkoja vetäytymään Unkarista.
- ¹² Democracy Indexin 2014 mukaan maailman suurimmaksi demokratiaksi sanotti Intia sijalla 27, heti Belgian jälkeen. Sijalla 75. oleva Singapore mahtuu sekin puutteellisten demokratioiden luokkaan. Turkin sijoitus 98. on hybridi; Venäjän sijoitus on 132. ja Kiinan sijoitus 144., molempien autoritaa-
- rinen.
- ¹³ ”...ma a sláger téma a gondolkodásban azoknak a rendszereknek a megértése, amelyek nem nyugatiak, nem liberálisok, nem liberális demokráciák, talán még demokráciák sem, és mégis sikeressé tesznek nemzeteket. Ma a sztárok a nemzetközi elemzésekben Szingapúr, Kína, India, Oroszország, Törökország ... megpróbáljuk megtalálni a Nyugat-Európában elfogadott dogmáktól és ideológiáktól elszakadva ... azt az új magyar államot, amely képes arra, hogy a mi közösségünket évtizedes távlatban versenyképessé tegye a nagy világversenynyfutásban.”
- ¹⁴ Frankfurter Allgemeine Zeitungin haastattelussa Orbán tämensi myöhemmin ”illiberaalin” tarkoittavan ”ei-liberaalia” (”nicht-liberal”) eikä ”anti-liberaalia” (”anti-liberal”). Orbánin mukaan on epäreilua, että liberaali demokratia sulkee ei-liberaalisti ajattelevat demokratian platformien ulkopuolelle (Löwenstein 2015bc).
- ¹⁵ ”...hogy az államszerveződéseknek eddig ismertük három formáját: a nemzetállamot, a liberális államot és aztán a jóléti államot. És a kérdés az, hogy most mi következnek? A magyar válasz az, hogy egy munkaalapú állam korszaka következhet el, mi egy munkaalapú társadalmat akarunk szervezni ... az az új állam, amit Magyarországon építettünk, illiberális állam, nem liberális állam. Nem tagadja a liberalizmus alapvető értékeit, mint a szabadság...de nem teszi ezt az ideológiát az államszerveződések központi elemévé, hanem egy attól eltérő sajátos, nemzeti megközelítést tartalmaz.”
- ¹⁶ Puolueen kansanedustajat ovat sittemmin osoittaneet mieltään parlamentissa heittämällä unionin lipun parlamentin ikkunasta perusteella, että EU rajoittaa Unkarin itsenäisyyttä (Népszabadság 1.3.2014).
- ¹⁷ Vuosina 2004 ja 2012 maiden bruttokansantuotteet suhteessa EU:n keskiarvoon olivat seuraavat: Tšekki 78 % ja 81 %, Viro 58 % ja 71 %, Latvia 47 % ja 74 %, Liettua 52 % ja 72 %, Unkari 63 % ja 67 %, Puola 51 % ja 67 %, Slovakia 57 % ja 76 %, Slovenia 87 % ja 84 % (Népszabadság 2.5.2014).
- ¹⁸ Vaikka Liettua, Latvia, Slovenia ja Romania kokivat myös huomattavan laskusuhdanteen (8–10 %), EU:n keskimääräinen laskusuhdanne oli ainoastaan 4 %:n luokkaa ja Yhdysvalloissa vain 2 %. Näin olen osittain perifeeriset valtiot EU:n sisällä joutuivat kärsimään globaalin kapitalismin kriisistä enemmän kuin muut valtiot.
- ¹⁹ Unkarilaisten suhtautuminen EU:hun ei ole juuri muuttunut vuodesta 2010. TÁRK:n jäsenyyttä koskeneisiin kyselyihin kesällä 2013 vastanneista 32 % piti jäsenyyttä ”ehdottomasti hyvänä”, 39 %:n mukaan asia on liian monimutkainen vastattavaksi pelkästään kyllä/ei-vaihtoehtoilla ja 22 % vastusti Unkarin EU-jäsenyyttä (Origo 2.9.2013).

LÄHTEET

DOKUMENTIT

- The Economist Democracy Index. 2014. Democracy and its discontents. A report from The Economist Intelligence Unit. www.sudestada.com.uy. Viitattu 19.2.2015.
- European Commission for Democracy through Law. 1995. Opinion on the regulatory concept of the Constitution of the Republic of Hungary adopted at the Commission's 25th Plenary Meeting, Venice, 24–25 November 1995. *CDL (1995) 073*.
- European Commission for Democracy through Law. 2011. Opinion on three legal questions arising in the process of drafting the New Constitution of Hungary – Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011). *CDL-AD (2011) 001*.

- European Parliament resolution of 6 July 2011 on the Revised Hungarian Constitution.
- Legyen béke, szabadság és egyetértés. www.fidesz.hu. Viitattu 20.2.2015.
- Orbán, Viktor. 2014. A munkaalapú állam korszaka következik. www.mandiner.hu. Viitattu 20.2.2015.
- SANOMALEHDET
Magyar Nemzet
Népszabadság
- KIRJALLISUUS
- Ágh, Attila. 2012. The Hungarian Rhapsodies: The Conflict of Adventurism and Professionalism in the European Union Presidency. *Journal of Common Market Studies* 50:1, 68–75.
- Berend, Iván T. 1999. *Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990*. Budapest: Vince Kiadó.
- Bozóki, András. 2012. The Crisis of Democracy in Hungary, 2012. www.deliberatelyconsidered.com. Viitattu 11.2.2015.
- Bozóki, András. 2014. Interview with András Bozóki: Hungary’s U-Turn. www.johnfeffer.com/hungarys-u-turn. Viitattu 25.4.2014.
- Bugarič, Bojan. 2014. Protecting Democracy and the Rule of Law in the European Union: The Hungarian Challenge *LEQS Paper No. 79/2014* July 2014. www.lse.ac.uk. Viitattu 22.2.2015.
- Butler, Eamon. 2007. Hungary and the European Union. The Political Implications of Societal Security Promotion. *Europe-Asia Studies*, 59:7, 1115–1144.
- Csizmadia, Ervin. 1999. *Két liberalizmus Magyarországon*. Budapest: Századvég.
- Dani, Marco. 2013. The ‘Partisan Constitution’ and the corrosion of European constitutional culture. *LEQS Paper No. 68/2013* November 2013. www.lse.ac.uk. Viitattu 22.2.2015.
- Elo, Kimmo ja Nyssönen, Heino. 2014. Vaalijärjestelmällä on väliä. *Tieteessä tapahtuu* 32:6, 20–24.
- Forrai, Kristóf. 2012. Enemmistödemokratia toimii Unkarissa. *Helsingin Sanomat*, 5.12.2012.
- Held, David. 1987 (2006). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity. 3.p.
- Helsingin Uutiset. 2015. JSN:n Uimonen: Terrori-iskut kertovat demokratiakäsitysten yhteentörmäyksestä. *Helsingin Uutiset*, 8.12.2015.
- Huotari, Juhani. 2004. Wienin kongressista ensimmäiseen maailmansotaan. Teoksessa Juhani Huotari ja Olli Vehviläinen (toim.), *Unkari. Maa, kansa, historia*. Jyväskylä: Gummerus, 131–187.
- Hyvärinen, Matti. 2003. Valta. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen, Henrik Stenius (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria*. Tampere: Vastapaino, 63–113.
- Jervis, Robert. 1976. *Perception and misperception in international politics*. Princeton: University Press.
- Korkman, Sixten. 2012. *Talous ja utopia*. Helsinki: Docendo.
- Korvela, Paul-Erik. 2015. Mittausten politiikkaa. *Politiikka* 57:2, 71–74.
- Koselleck, Reinhart. 1972. Einleitung. Teoksessa Reinhart Koselleck, Werner Conze, Otto Brunner (toim.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd. 1. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Koselleck, Reinhart. 2002. *Practice of conceptual history: timing history, spacing concepts*. Stanford: University Press.
- Krugman, Paul. 2012. Why Hungary Matters? *New York Times*, 15.3.2012.
- Lane Scheppele, Kim. 2012. Hungary’s Free Media. *New York Times*, 14.3.2012.
- Lev, Daniel S. 1966 (2009). *The Transition to Guided Democracy: Indonesian Politics 1957–1959*. Singapore: Equinox Publishing.
- Lijphart, Arend. 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven ja Lontoo: Yale University Press.
- Löwenstein, Stephan. 2015a. Merkel in Ungarn. Revolution, ohne den Rasen zu betreten. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2.2.2015. www.faz.net. Viitattu 23.2.2015.
- Löwenstein, Stephan. 2015b. Ungarns Ministerpräsident. Orbán wirbt für eine Zusammenarbeit mit Moskau. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4.2.2015. www.faz.net. Viitattu 23.2.2015.
- Löwenstein, Stephan. 2015c. Viktor Orbán im Interview. “Wir wollen keine multikulturelle Gesellschaft.” *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 5.2.2015. www.faz.net. Viitattu 23.2.2015.
- Nyssönen, Heino. 2010. Lähdin Budapestiin. Huomioita unkarilaisesta politiikasta 1980-luvulta nykypäivään. Teoksessa Jaakko Sievers (toim.), *Veljeskansan keskuudessa*. Budapest: Suomen suurlähetystö, 195–208.
- Nyssönen, Heino. 2011. Huoli forintista taivutti hallituksen. *Suomi-Unkari* 31:4, 4.
- Nyssönen, Heino. 2014. Uusi Kööpenhaminan mekanismi on tervetullut. *Kaleva*, 26.2.2014.
- Origo. 2013. Tévédésből lettek EU-ellenesek a magyarok. www.origo.hu/itthon/20130902-a-tarki-osszekeverte-az-eu-megiteleserol-szolo-kutatas-szamait.html. Viitattu 21.8.2015.
- Origo. 2015. Az MSZP Orwellt emlegeti: újbeszél szótár az Emmittől. <http://www.origo.hu/itthon/20150218-ujbeszel-szotart-adott-ki-az-emmi.html>. Viitattu 21.2.2015.
- Patomäki, Heikki. 2012. *Eurokriisin anatomia. Mitä globalisaation jälkeä?* Helsinki: Into.
- Perelman, Chaim. 1982. *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Pogátsa, Zoltán. 2009. *Álomunió. Európai piac állam nélkül*. Budapest: Nyitott könyvműhely Kiadó.
- Saukkonen, Pasi. 1997. Ahkeran kuningattaren kansakunta. Teoksessa Annvi Gardberg, Laura Kolbe, Pasi Saukkonen, *Alankomaat – pieni suuri maa*. Helsinki: Edita, 119–178.
- Schmidt, Vivien A. 2011. Speaking of change: why discourse is key to the dynamics of policy transformation. *Critical Policy Studies* 5:2, 106–126.
- Szótár. *Az ágazati kommunikáció ajánlott és nem használható elemei*. Emberi Erőforrások Minisztérium Sajtó- és Kommunikációs Főosztály 2015. <http://lattilad.org/fp-content/images/emmiszotar.pdf>. Viitattu 21.2.2015.
- Wahlroos, Björn. 2012. *Markkinat ja demokratia. Loppu enemmistön tyrannialle*. Helsinki: Otava.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ylönen, Matti ja Remes, Mikko. 2015. *Velkatohtorit: Kuinka Eurooppa unohti historian ja oppi rakastamaan talouskuria*. Helsinki: Into.
- Zakaria, Fareed. 1997. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs* 76:6, 22–42.